

ІНКЛЮЗІЇ НАРОДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСЕННОСТІ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Розглянуто фольклорний аспект творчості українського письменника Олесь Гончара, а саме, наявність у романному та публіцистичному доробках митця жанрів української народної пісні. Розкрито місце і роль народної пісні у житті та творчості О. Гончара.

Ключові слова: фольклор, фольклоризм, народна пісня, інклюзії.

Проблема літературно-фольклорних взаємин залишається актуальною і посідає важливе місце як у літературознавчій, так і у фольклористичній науці. Нове пізнання цих взаємин характеризується переосмисленням творчих напрацювань митців минулого століття. Серед інших вирізняється творча спадщина Олесь Гончара.

На жаль, на сьогодні ми не маємо ґрунтовних праць, присвячених дослідженню творчої спадщини Олесь Гончара фольклористами, але в деяких публікаціях зустрічаємо побіжні дописи до фольклорної рецепції у його доробку. Щоправда, комплексного вивчення його літературної, епістолярної та публіцистичної творчості із фольклороцентричних позицій поки що в сучасній науці нема.

Історіографія проблеми окреслюється літературознавчими дослідженнями І. Семенчук, А. Погрібного, М. Наєнко [1-3]. Окремі аспекти романістики О. Гончара висвітлено в роботах М. Жулинського, А. Новиченка, М. Малиновської, Н. Малинської та ін. Корисним для пізнання концепту творчості О. Гончара є збірник матеріалів “Високоліття. Олесь Гончару 75”.

Ґрунтовно епістолярний доробок та публіцистичну діяльність О. Гончара досліджують А. Курило [4] і А. Галич, В. Галич, О. Галич [5]. Однією з перших публікацій, у якій розглянуто вплив фольклору на доробок митця, є стаття А. Будніка про народнопоетичні витoki “Щоденників” О. Гончара [6].

Водночас відомий літературознавець М. Гуменний у своїй монографії “Поетика романного жанру Олесь Гончара: проблема типологій” [7] розглянув своєрідність і народнопоетичні витoki романістики О. Гончара та визначив її місце в загальному українському літературному процесі. В цій праці, крім літературознавчих проблем, проаналізував фольклорні ремінісценції, фольклорну символіку, навіть яскраві приклади фольклоризмів творчості О. Гончара. Однак поетична, публіцистична діяльність відомого письменника, зокрема “Щоденники” у трьох томах, літературознавцем не розглядаються.

Відомо, що Олесь Гончар з дитинства знайомий із фольклором, життям та психологією українського народу. Твори Олесь Гончара відзначаються багатотемністю, гуманізмом, глибиною розкриття народного життя, правдиво зобразити яке просто неможливо без залучення традиційної культури.

Чимало про ставлення митця до народної творчості можна дізнатися із його “Щоденників”, яких маємо три томи. Наприклад, у першому томі “Щоденників” О. Гончар писав: “Є потяг у сучасної людини до етнографії, до національного, простого, народного... І далі буде. І ще не знаєш, які смаки й захоплення естетичні принесе нам друге і третє тисячоліття. Думаю, що людство майбутнього не раз ще повернеться до кришталевих чистих народних джерел...” [8].

За словами О. Дея: “...З трибуни V з’їзду письменників УРСР Олесь Гончар закликав поетів і прозаїків переймати «цінну здатність фольклору поетизувати світ і людину, вияскравлювати, одухотворювати їх»”. Ідеться про те, що фольклор, будучи по-сучасному переосмислений, пропущений крізь горнило душі, крізь творчу уяву митця, може стати активним художнім чинником і слугувати новим гуманістичним концепціям [9, с. 1–58].

В. Біляцька зазначає: “У «Щоденниках» Олесь Гончара зафіксовано творчі враження, задуми, світобачення і світовідчуття митця, формуються мотиви й ідеї майбутніх творів, звернення до фольклору як до джерела образної поетики, зафіксовано етапи фольклорного мислення” [10].

Неодноразово митець наголошував на значенні та ролі пісні у житті української людини. Олесь Гончар не тільки слухав, а й збирав пісні. Він розумів їх природу та відводив важливе місце музиці у своєму житті. Завдяки “Щоденникам”, які, до речі, є важливим доказом того, що Олесь Гончар упродовж усього життя збирав фольклор, дізнаємося про те, що письменник високо цінував українську пісенність.

Дуже добре характеризує ставлення Олесь Гончара до пісні цитата зі “Щоденників”: “У Трускавці біля джерела цілими днями бринить пісня. Зворушливо: на одному й тому

місці під деревами збирається гуртик аматорів співу – і вже полилось... Пісні здебільш галицькі, раніше не чути, є дуже емоційні. Хто їх складав? Думається чомусь, що найкрасивіші наші пісні складала колись некрасиві дівчата, покривджені долею, обранені, переповнені болем... Без вроди, але багаті душею. Бо з пісні так і перехоплює тужливе глибоке почуття, чиєсь нерозділене кохання...” [11].

Визначення цінності української пісні митцем стало відомим: “Українська народна пісня, безперечно, належить до естетичних художніх вершин світової культури. Пісенні шедеври України сміливо можна ставити поруч з художніми шедеврами античності. І це не перебільшення. Навіть Бетховен, такий європейець, розумів, що пісень, рівних українським, у Європі нема” [12].

Як зазначав О. Дей, народна пісенність входить до скарбниці людської культури як дорогоцінне надбання поетичної творчості трудівників. Щедрість обдарування, красу і благородство душі, ніжність і ласку, високий і гордий політ думки та натхнення вклали впродовж століть у свої пісні легіони безіменних народних співаків і поетів. Тому, сповнені вічно юної привабливості, безсмертно ширяють пісні над просторами кожного краю, легко залітаючи на крилах мелодії далеко за його межі. Вони володіють чудовою здатністю окрилювати поривання, надихати у праці, овівати радістю відпочинок, розраджувати в горі, тамувати душевні болі, множити сили у боротьбі. Без народної пісні взагалі немислиме повнокровне життя трудової людини. До пісні звертаються колективно й поодиночки, у будень і в свято, старі й молоді, при найрізноманітніших життєвих нагодах і душевних зворушеннях. Тим-то трударі завжди так гаряче любили свою пісенність, плекали й берегли її, збагачуючи все новими темами та барвами [9].

Важливу роль Олесь Гончар відводить фольклорній пам’яті, яка часто рятує героїв його твору. До прикладу, мало хто замислюється про роль коліскових у дитинстві, які формують у людини ставлення до матері, домівки й навіть Батьківщини.

У новелі “Ти літай” (“Тронка”) акцентуємо увагу на цікаву художню деталь, на якій Олесь Гончар був майстром. Петро розповідає Тоні про випадок, коли один льотчик забув увімкнути кисень і після того, як набрав висоту, відчув, що втрачає свідомість. Із землі йому подавали команди, але він не чув. Лише на землі було чути, що він наспівує щось тихенько. Свідомість до льотчика повернулася і він зміг успішно посадити літак. І коли його запитали, яку пісню він співав, він відповів, що саме пісню, яку в дитинстві співала йому мати. Здавалося б, що пройшло стільки років і він забув цю пісню, але в найтяжчий момент життя вона “...виринала, пробилася десь із самих надр, із глибин підсвідомості” [9]. Тобто, бачимо, наскільки сильною є фольклорна пам’ять на пісні, казки, легенди... Це саме той стрижень, який втримує людину на цім світі, надихає, надає наснаги та заряджає бажанням жити. Напевно, цей момент автобіографічний, адже знаємо, що Олесь Гончар воював і неодноразово в тяжких умовах згадував бабусину пісню, казку, легенду тощо. В одному інтерв’ю Олесь Терентійович зазначив: “Бувши неписьменною, бабуся тим часом знала безліч пісень, казок, народних переказів та легенд, дарувала все це багатство й мені, естетично сприйнятлива, вона підсвідомо відчувала оті чари й магію рідного слова, котре потім не втрачає для нас приваби упродовж усього життя” та “Традиції народу для нас мають колосальну вагу” [13]. Цей епізод підтверджує силу фольклору та його важливе місце у нашому житті.

Щодо українських народних пісень, які так полюблив та цінував Олесь Гончар, то на сторінках творів письменника, наприклад, знаходимо історичні пісні. Бійці з роману-трилогії “Прапорonosці” не цуралися рідної пісні і виконували в особливо скрутні моменти історичну пісню “Побратався сокіл” [14, с. 276-277].

Треба зазначити, що поширеним жанром героїчного поетичного епосу українського народу є історичні пісні – ліро-епічні твори про конкретні чи типові історичні події та процеси, відомих історичних осіб та безіменних героїв, чиє життя і вчинки пов’язані з подіями суспільно-політичного життя, в яких відтворено дух певної історичної епохи. Історична пісня, з одного боку, є продуктом розвитку ліричної пісні, а з другого – належить до епічної поезії. Співвідношення цих двох елементів може бути різним для різних епох, але вони зберігаються в усіх історичних піснях [15].

Улюбленими для Олесь Гончара були саме ліричні пісні. Письменник неодноразово звертався до них. Наприклад, у романі-трилогії “Прапорonosці” один із найколеритніших героїв роману Маковей співає відому для багатьох пісню “Ой зійди, зійди, ясен місяцю” [14].

Ця лірична пісня – довершений зразок української народної пісні, яка водночас є як трагічною, так і романтичною. Адже молода дівчина, яка ще “не нажилася”, готова померти заради свого кохання, бо не може забути свого коханого. І саме ця пісня глибоко схвилювала молодих бійців, які через війну опинилися на чужині за таких обставин, тому і стала улюбленою піснею не лише героїв роману “Прапорonosці”, а й багатьох українців.

Народна українська пісенність – це скарб, який творився впродовж багатьох століть і найліпше репрезентує основні цінності, національно-ментальні орієнтири та духовну спадщину українців.

Ліричній родинно-побутовій пісенності передують обрядові поезії, які супроводжували людину від народження і до смерті.

У новелі “Передчуття океану” (“Тронка”) маємо ще один яскравий фольклорний елемент, який доводить, що Олесь Гончар був обізнаний і на такому жанрі, як чумацькі пісні. Вечері вся громада збиралася разом, і подружжя Осадчих почало співати журливу пісню, яка зачарувала всіх присутніх. Назва пісні “А чумаки йшли чаєнят знайшли, чаєчку зігнали, чаєнят забрали”. І капітан влучно характеризує не тільки цю пісню, а й загалом мистецтво української пісенності: “Така пісня... Така пісня... – схвильовано каже капітан. – Яку це душу треба мати, щоб скласти її...” [13].

Чумацькі пісні – самобутня тематична група української станової (суспільно-побутової) лірики, зміст якої відображає життя і побут чумацтва – популярного промислу українців ще з княжих часів. Деякі вчені відносять чумацьку пісенність до козацької доби, але насправді ця група пісень є цілком самостійною та самобутньою.

Головні мотиви чумацької пісні: виряджання в дорогу, намагання дружини завернути чумака додому (“Поїхав милий в дорогу”); тривожний постій у дорозі, оборона від грабіжників (“Ой високо сонечко зіходить”), оплакування загиблих (“Ой з-за Дону, з-за ріки”, “Хто не пив води та дунайської”); ярмаркування з дорогим товаром, гуляння на ринку і втрата за чаркою всього майна (“Гей, воли ж мої полові”, “Що в Києві на риночку”); занедужання і смерть у дорозі (“Чомусь мої воли не пасуться”, “Ой воли мої, сиві, полові”); нещаслива мандрівка, розпад чумакової родини (“Над річкою березком”, “Гей-гей, та журба мене ізсушила”); розлука з коханою дівчиною (“Із-за гори, із-за кручі риплять вози йдучи”, “Чумаче-бурлаче, чого зажурився?”) [15].

Олесь Гончар добре знався на фольклорі і значну увагу приділяв жанру чумацьких пісень. Треба зазначити, що цей жанр є особливо важливим для письменника, адже він народився в регіоні, де саме й побутували чумацькі пісні. Свою зацікавленість феноменом популярності та слави української лірики митець вклав в уста свого персонажа.

Отже, Олесь Гончар, який неодноразово зізнався в любові до фольклору, до етнографії та до народнопоетичного мистецтва, вважав за доречне продовжувати традиції пращурів, плекати українську фольклорну культуру та нести її “в народ”. Особливим захопленням письменника була українська пісня, яка віднайшла своє відображення на сторінках художніх творів Олесь Гончара та в особистому щоденнику, що його митець вів упродовж багатьох років.

Гончар не тільки використовував різноманіття народної пісні у своїх творах та щоденникових записках, а й часто під час своїх виступів декларував її важливу роль у житті українців. Літературна творчість письменника, його громадська діяльність мали важливе значення у становленні незалежності України, пропаганді традиційної культури у багатьох країнах світу.

Література

1. Семенчук І. Р. Олесь Гончар – художник слова [Текст] : дослідження / І. Р. Семенчук. — К. : Дніпро, 1986. — 260 с.
2. Погрібни, А. Г. Олесь Гончар [Текст] : нарис творчості / А. Г. Погрібний. — К. : Дніпро, 1987. — 247 с. : іл.
3. Наєнко М. К. “Життя в мистецтві перейшло...” : До 75-річчя з дня народження Олесь Гончара [Текст] / М. К. Наєнко // Українська мова і література в школі. — 1993. — № 4. — С. 6–13.
4. Курило Л. М. Творча індивідуальність Олесь Гончара в епістолярному дискурсі [Текст] : монографія / Л. М. Курило ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. — Луганськ : Альма-матер, 2007. — 199 с.
5. Галич А. О. Щоденники Олесь Гончара в парадигмі соціальних комунікацій і літературознавства [Текст] : монографія / А. О. Галич, В. М. Галич, О. А. Галич. — Луганськ : Резніков В. С. [вид.], 2013. — 87 с.
6. Буднік А. О. Народнопоетичні витоки “Щоденників” Олесь Гончара // Актуал. пробл. слов'ян. філол. : міжвуз. зб. наук. ст. — Ніжин, 2007. — Вип. 13. — С. 117–124. — (Серія “Лінгвістика і літературознавство”).
7. Гуменний М. Поетика романного жанру Олесь Гончара : проблеми типологій : моногр. / М. Гуменний. — К. : Акцент, 2005. — 237 с.
8. Гончар О. Т. Щоденники : У 3 т. / Олесь Терентійович Гончар / упоряд. В. Д. Гончар. — 2-ге вид. — К. : Веселка, 2008. — Т. 1.
9. Дей О. Народнопісенні жанри / О. Дей. — К. : Музична Україна, 1977. — Вип. 1.
10. Біляцька В. П. Український фольклор в “Щоденниках” Олесь Гончара / В. П. Біляцька [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.pbuv.gov.ua>;
11. Гончар О. Т. Щоденники : У 3 т. / Олесь Терентійович Гончар / упоряд. В. Д. Гончар. — 2-ге вид. — К. : Веселка, 2008. — Т. 2.
12. Гончар О. Т. Щоденники : У 3 т. / Олесь Терентійович Гончар / упоряд. В. Д. Гончар. — 2-ге вид. — К. : Веселка, 2008. — Т. 3.
13. Гончар О. Тронка : Роман в новелах / Олесь Гончар. — Харків : Фоліо, 2007.
14. Гончар О. Т. Прапороносці [Текст] : трилогія / О. Т. Гончар; післяслово В. Ковалю; худож. оформ. М. Пшінки. — К. : Веселка, 1995. — 463 с.
15. Лановик М. Українська усна народна творчість : підручник / Мар'яна Лановик, Зоряна Лановик. — К. : Знання-Прес, 2006.

The article is devoted to folklore aspect of creativity Ukrainian writer Oles Honchar, namely the presence in the novels and journalistic heritage genres of Ukrainian folk songs. The article also refers to the place and role of folk songs in the life and work of O. Honchar.

Keywords: folklore, folklorism, folk song, inclusive.